

A szabad tanításról.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr által 1908 október 13—14-én tartott értekezlet tárgyalásához.

A milleniumi kiállítás évében a tanügyi kongresszuson dr. *Gádl Jenő* műegyetemi tanár az *University Extension*ről nagy érdeklődéssel hallgatott, értékes előadást tartott. Ennek hatása alatt maga a kormány is kezdett komolyabban foglalkozni az *University Extension* ügyével. Az angol minta, Berlin és különösen Bécs példája, szolgáltak közelebbi alkalmi okul e nagyfontosságú szociális kérdés tárgyalására.

Mivel a minta és a példa is az *University Extension*ot az *egyetemek*hez kapcsolta, természetes volt, hogy mi is a műveltek és a gyári munkások felvilágosító oktatására irányuló mozgalom szervezését az egyetemekhez véltük utasítandónak. A miniszter is az egyetemekhez fordult s az e végre egybehívott értekezleten, a melyen maga elnökölt, magam is így nyilatkoztam. Megelőzőleg terjedelmesebb emlékiratban¹ ama nézetemnek adtam kifejezést, hogy az egyetem volna első sorban e munkára hivatva. Joggal mondhattam akkor, hogy az egyház tekintélye mindenütt hanyatlak; a nép vezetését átengedte az egyház, éppen egyház ellenes elemeknek; a magyar közember pedig mindent, a mit az állam kormánya nyújt, gyanús szemmel néz. A kormány ténykedésében, nem az önzetlenség, hanem a politikai pártérdek számító megnyilatkozását látja: így tehát oly tényezőnek kell vezető szerepre vállalkoznia, a melynek sajátos hivatásával jár, hogy csak az igazsággal, mint ilyenrel foglalkozzék s a melyet ezért is semmi-féle felekezeti dogmának vagy politikai párt érdekének alá nem rendelhet. Az egyetem ily tényező.

A miénk is lehet ilyen. A mi egyetemünk is, valamint politikai és társadalmi életünk, az 1848-iki törvény és gondolkozás szellemében fejlődik. Már pedig 1848-ban a mi egyetemünk nemcsak a tanszabadság elvére helyezkedett, hanem czéhes elzárkozottságáról is le akart mondani. Ugyanaz a küldöttség, mely a márczius 15-iki pontozatokat, mint „hazánk jövő boldogságának és felvirágoztatásának egyedüli zálogát a felséges hazának“ bemutatta,² magával vitte a pesti egyetemi ifjuság-

¹ Átdolgozását *Pedagogiai dolgozatok* cz. művem I. k. 175—292. l. s. abban az *University Extension* mozgalomnak történetét és akkori állapotát is adtam.

² *Hajnik Pál* beszéde *Pesti Hírlap*, 1848. márcziusi 23. sz.

nak pontokba foglalt kívánatait, a melyeknek egyike a tökéletes tanítási és tanulási szabadságot úgy magyarázza, hogy az egyetem mindazoknak, a kik egy bizonyos életkort elértek, minden közelebbi kvalifikáció nélkül megnyitja kapuit a hallgatásra s viszont „az álladalom által fizetett tanerőkön“ kívül tudományuk és képességük által kitűnt egyéneknek megengedendő, hogy szabadon oktathatnak, sőt ama tanárokéval egyenlő érvényességű bizonyítványokat ki is adhassanak. E kérelem pedig nem volt csakis a szabadság mámorában túlzásokra ragadott ifjúság kívánsága, aláírták azt a magyar tudomány-egyetem rectora Szabó János, továbbá Balassa, Rupp és Arányi tanárok is. S nem volt e kérelem pusztá szó. Április hó 10-én egybegyültek az egyetem nagytermében a mérnökök és tehnikusok s Gelenczeinek, a fizika egyetemi tanárának indítványára kérelmet terjesztettek fel a miniszterhez, a mely szerint a szaktudományt, a szaktanulmányozását minél tágabb körben óhajtják biztosítani s e végből kívánják, hogy az alsóbb hivatalnok tovább képzésére nyerjen időt, alkalmat; kívánják külföldi munkák lefordítását és olcsó elárúsítását; a közlekedési munkálatokat külön tehnikai lap útján kívánják ismertetni; kívánják, hogy minél több egyén részesüljön tanulmányi úti segélyben stb.¹ Balassa János pedig viszont az orvosi fakultást kívánta az orvosi akadémia tervében elszigetelt állásából kiemelni. A tanári testület és tanszak megszűntek zártkörű egylet lenni; a tanárok nyilvános termekben tanítanak s a megnyíló konkurrenzia mellett, ha nem felelnének meg hivatásuknak, önként buknek, hova hamarabb bukniok kell“. stb.²

Egyetemünk — a kor demokratikus szellemének, a majna-frankfurti kongresszus „szabad akadémiai egyetem“ alapítását célzó mozgalmának³ megfelelően — benne volt az *University Extension* művelésében.

E kérdésben legalább ötven évvel előztük meg az egyetemek ily irányú fejlődését s ehhez a multhoz csatolhattuk volna következetesen az *University Extension* mozgalmának egyetem útján való szervezését.

Az értekezlet ez állásontra elvi tisztaságában nem helyezkedett, hanem, főleg Beöthy Zsolt és Wekerle Sándor felszólalásának hatása alatt, egyéb ily irányú társadalmi tényezők bevonásával, egy vegyes bizottságra bízta a közelebbi tervezés és létesítés munkáját — Kolozsvárt teljesen ignorálván.

Ez ignorálás okát nem kutatom. Fejlődésünk cenzuraliztikus jel-

¹ *Pedagogiai dolgozatok* I. k. A magyar nemzeti egyetem keletkezéséről 203—329. l.

² U. o. 322. l.

³ U. o. 320. l.

lege némileg megmagyarázza, hogy hosszú vajúdas után a *Népszerű Főiskolai Tanfolyam* címe alatt megindult előadási ciklusok, kivéve egy pápai és pozsonyi epizodust, csak is Budapestre szorítottak. A vezetés tényleg nem az egyetemnek, hanem a *Szabad Lyceum* elnöksége illetőleg a liceum vezető férfiai kezébe jutott, a kik véletlenül egyetemi tanárok is lehetnek.

S ma nézve az ügyet: megengedem, hogy a fejlődésben csakugyan megvolt az észszerűség. Igaza volt *Beöthy* Zsoltnak, midőn azt mondta, hogy „A tanárok lelkesedése fontos; és az egyetemi tanárookra lehet is számítani, de az egyetemre, mint ilyenre alapítani nehéz“.¹ Egyetemünkön a Fichte-féle *Wissenschaftslehre* szelleme ismeretlen Minden fakultás magában van, szakiskolaszerűen egymástól elkülönül. Még általános egyetemi kérdések is fakultási sajátos szempontok alá esnek s formalításokon megakad a lényeg megvalósulása.² Azonkívül minden egyes tanár már csak kinevezésével is egy szűkkörű tudomány művelésére van kötelezve, úgy, hogy ha még volna is mondani valója olyasmiről, a mi általános érdeklődésre igényt tarthatna, ha ez sajátos szak tárgyával nincs szoros kapcsolatban *publicumaiban*, nem közölheti. Az egyes egyetemi tanárok munkakörének e megszorítása nagyon is megnehezíti az általános érdeklődés ébrentartását és fokozását s nagyon is megkönnyíti a tudós egyoldalú típusának kialakulását. Társadalmi, tervszerű, közös cél által egy szívesen mozgatott akció és ennek vezetése, éppen ezért bajosan indulhat ki az egyetem részéről. De ezt nem tekintve is általában bajosan egyeztethető a tudomány-egyetem jellemével a népszerű előadásnak követelése. Az egyetemi tanár nemcsak tanít, hanem kutat is; nem csak készlet ad elő, hanem sajátos hivatásánál fogva éppen problémákkal foglalkozik. Valamely probléma megoldása elsősorban tudományos munkásság és feltételezi azt, hogy e probléma megoldásának eddigi különböző kísérleteit ismerje. A tudós ily munkája tehát egy már régebben megindult tudományos folyamatnak folytatása, e folyamat közben felgyűlt anyagnak felhasználásával. Hogy e megfejtő kísérletet valaki megértse, szüksége van magas színvonalú előkészültségre. Tudományos munka, mely problémákkal foglalkozik, pedig csak is ez igazán tudományos munka, természeténél fogva nem lehet népszerű. Ezzel távolról sem mondtam azt, hogy igazi nagy tudósok nem tudnának népszerű előadásokat tartani: de ezek sem addig, míg magával a problémával foglalkoznak, hanem csak is akkor, ha azt már megoldották. Ekkor vár egyes kiváló genialis, szellemes tudósokra az a passzióval felkarolt feladat, hogy azt, a mire

¹ Dr. *Jancsó* Benedek: Emlékirat az iskolán kívül eső oktatás országos szervezésének tárgyában 72. l.

² Éppen e szóban forgó ügyre a fakultások állásfoglalásáról szól u. o. 74. l.

ők nagy nehezen eljutottak, úgy tüntessék fel, mintha azt egészen könnyen lehetne elérni. Fantázia és művészi érzék nélkül nincs tudományos munkásság sem. A képzelet intuíciójával nem egyszer előlegezi a tudományos akribia munkájának eredményét, illetőleg irányítja azt tevékenységében. Az anyagnak rendszeresítése is lényegileg a képzelet művészi alakításának műve. Az azonban, a mi a tudományos munkásságnál csak *eszköz*-jelentőségű, az a tudomány népszerűsítésében *cél!* A tudományt népszerűsítő előadó megalkotja magának első sorban hallgatósága szellemi színvonalának képét, művészi módon beleéli magát annak lelkébe s már most e lélek erejében gyúrja át tudományának anyagát, a mely fölött teljesen uralkodik, mind addig, míg azt hallgatóságának képe szerint megteremti. Az előadó beleéli magát, mint a színész, másnak lelkébe s így teremti meg előadását. A hallgató így ismerősre talál; az ő nyelvén elmondottakat érti, hallgatása közben igazán tanul, de élvez is. Igen kevés ily előadó van. Ritka az a tudós, ki életmunkájának tárgyával, mintegy játszani is tudna, akár azért nem, mivel azt erre túlkomolynak tartja, akár azért, mivel az anyag fölött szuverén módon még sem uralkodik. Csak kiváltságos domináló, művészi alakító érzékkel bíró tudósoknak adománya ez.

E művészi rugóhoz még egy etikai jellegű is járulhat. Azt, a mi szellemileg minket boldogít, nem kívánjuk magunk számára lefoglalni, hanem szeretnők lehetőleg sok egyénnel is megosztani. A szellemi javak nem önző, de szociális jellegűek. Így értjük, hogy a tudós, midőn a problémát megfejtette: e fölötti örömét másokkal is meg akarja osztani. Teszi ezt tényleg egyetemi előadásai útján. Ez előadásoknak felemelő tisztító, nemesítő hatása éppen ez altruisztikus, szociális rugó érvényesülésével, a szeretetet boldogító munkájával függ össze. De lehetséges az is, hogy a tudós e szűkebb körű közléssel meg nem elégszik. Látva nemzete s ennek egyes rétegei elmaradottságát, hazafiúi kötelességének tartja, hogy szellemi kiművelésében szoros hivatásán fölül még ily népszerű előadások tartásával is részt vegyen. Távól vagyok attól, hogy e motívumnak erkölcsi jellegét tagadnám: mégis hangsúlyoznom kell, hogy e motívumnak éppen erkölcsi tekintetben vajmi könnyen lehet igen külterjes, kétes értéke: akkor, hogy ha e nyilvánosság előtti szereplés, ez a munkásság, a tudóst az ő tulajdonképpeni szentélyéből, dolgozó szobájától, egyetemi előadásaitól s így sajátos hivatásának teljesítésétől, elvonja, ha ez erkölcsi motívumok csak is arra való, hogy az ő tudományos lelkiismeretét megnyugtassa, sajátos hivatásának elhanyagolását leplezze. Nálunk tulságos erős a hajlam a társadalmi és politikai szereplésre. Nem egy hallgatónk, ki szépen indult pályáján, már az egyetemen letörött e szereplés miatt. Óvakodnunk kell attól, hogy az egyetemen hozzuk kapcsolatba a nyilvánosság előtt való szereplést, szerepeltetést.

Hivatkoznak ezzel szemben az *University Extension* minta-egyetemeire: az angol és az amerikai egyetemekre. A hivatkozás nem talál egészen. Az angol egyetemek lényegesen különböznek a mi egyetemeinktől. Az angol egyetemek lényegileg tanító, a vizsgára előkészítő, a tudományt tehát a gyakorlati életnek alárendelő intézmények. Nem a tanulmányozás, hanem a tanulás adja azoknak főjellemét. A *tutor* idejét, kit a *lecture*erek is támogatnak, teljesen lefoglalja a vizsgára való előkészítés munkája, úgy, hogy magára a további tanulmányozásra, magának a tanárnak is alig marad ideje. A vizsgai tananyagának e felfogáshoz való alkalmazása, ez a népszerűsítő vonás jellemzi a *colleges* életét. Azonkívül az egyetemi év Oxfordban és Cambridgeben 27 hét, a szünidő 25 hét, úgy hogy a népszerűsítés irányzatában begyakorolt egyént a nagy szünidő csak is munkájának új alakban való folytatására hívja fel. A népszerűsítő előadás az angol egyetemeken magával az egyetem irányzatával, jellemével összefüggésben áll. S összefüggésben áll az angol szellemnek gyakorlati jellemével is, a melyet a meetingező politikai élet épp úgy, mint a gyakorlati irányzatú egyházi, vallási élet nagyra növelt. A mi egyetemeink a jelenben mindenütt hódító német egyetemi típust követik, mióta a jezsuita tradíciós szakiskolából úgy a hogy, kiemelkedtek s ezzel épp úgy tudományt fejlesztő, mint közvetítő intézmények: — úgy hogy e típus szerinti egyetemekre nézve a népszerű előadások *υετάρβασις εις τό κλλο νεvoct* jelentenek. Az ily egyetemeknél nem az egyetem, hanem az egyetemen működő egyes tanárok ragadják meg lelkesedésük és személyi arravalóságuk alapján az *University Extension* ügyét. Nem véletlenség, hanem a docensek felette nagy számával függ össze, hogy az *University Extension* ügye csak Bécsben és Berlinben, bár az egyetemmel csak igen laza kapcsolatban, nyert életet s *ugyancsak az egyetemen*. Amerikában, a hol az egyetemek szintén a német típus szerint alakulnak a létező keretekben az amerikai nép gyakorlati érzéke daczára sem tudták az *University Extension*ot elhelyezni. Chicagóban külön fakultást szerveztek, a melynek csak is a tudományok népszerűsítése feladata. Gyakorlati irányú tanárok készítenek, esetleg készítettnek cikluszerű felolvasásokat, a melyeknek előadásában gyakorolják e fakultásra beiratkozókat.

Mind ezek alapján ma már nem látok bajt abban, hogy nálunk az *University Extension* vezetését nem a tudomány-egyetem vette kezébe. Az eszme a maga erejében és zártkörű társaságok hathatós közreműködésével hódított az egész országban. Nem véletlenség, hogy nevezetesen a középiskolai tanárok, a kiknek sajátos feladata a tudomány aranyát apró pénzre váltani és azt az általános műveltség kincseként terjeszteni — elsősorban vállalkoztak e háládatos társadalmi munkára.

A tanár-egyesület s nem egyszer maga a középiskolai tanári kar is szép sikerrel működik több városunkban. A középosztálynak a tudomány iránti érzéke felkeltéséről, egyes előadások és előadási ciklusok útján való műveléséről az egyesületek és körök újabb időben a kormánynak erkölcsi és anyagi támogatásával, gondoskodnak. Trefort intenciója e munkásságban testet öltött.

A mit s a mi nagy *Eötvös*ünk tervezett és kezdeményezett, a miben *Türr* és *Irányi* lelkesedéssel fáradoztak, a minek érdekében 1870-ben *Deák* Ferencz és *Ghyczy* Kálmán is hathatósan közreműködött s a mit *Trefort* ígérete daczára elejtett: a köz népnek társadalmi úton való művelése, a kulturának demokratizálása — a kormánynak művelődési akciójából 1875 óta kikapcsoltatott. Földmívelő népünk magára maradt. A papság, még a protestáns papság is, mindinkább hivatalnoki jellegét hangsúlyozta. Nem akart e néptől függni, hivatalos órák mögé kívánt meghuzódni; kívánta az egyházi járandóságoknak készpénzben való megváltását s így az egyesektől való függéstől, valamint a gazdálkodás gondjától való felszabadulását. Nem gondolta meg, hogy a szeretet örömmel ad s hogy a néppel való összeforrasztásnak egyik hathatós eszköze a gazdálkodás gondjaiban, örömeiben, aggodalmaiban, csapásaiban való részesség. A nazarénusok, a szekták kezdtek hódítani. *Szeberényi* János Zsigmondnak tanulmányokon nyugvó szózatát, *Jeszzenszky* Ignácot stb. nem hallgatták meg sem az egyház, sem az állam intéző férfiai. A nazarénusok és a vallási szekták apostolai mellé más irányú agitátorok szegődtek. Mig amazok a létező társadalmat, nevezetesen az egyházat, azzal vádolták, hogy tagjaik, hiveik lelki javáról, üdvőségéről nem gondoskodnak: addig emezek a nép figyelmét a mindenki által szemlélhető földi javakra fordítják, utalva arra, hogy a társadalom azokat mily aránytalanul osztotta meg, hogy itt egy kézben a latifundiumok, ott a nagy kapitális és ime ők a páriák, a kis vagyonúak, vagy egész vagyon talanok, amazoknak rabszolgái. Fel kell világosítani a népet, fel kell venni a harcot e mozgalommal. Mi e mozgalomnak inkább csak forradalmi, anarhiai irányú kitéréseit láttuk: de nem láttuk azt az átgondolt, tervszerű munkálkodást, mely e munka zajos megszületése, az aratási sztrájkok mögött folyt. A szocialista vezetők mindinkább belátták, hogy ily erőszakos, daczoló, negatív eszközökkel a társadalom átalakítását nem érik el, így csak rombolhatnak, de nem építhetnek. Ők pedig építeni is kívántak. Ki akarják építeni termelési alapon, minden egyes munkájukba vonva, azt a társadalmat, a melyben megszűnik az egyes részszerinti embernek (Theilindividuum) lenni, s lesz *Marx* szerint tökéletes, mindenképpen művelt ember (Total entwickeltes Individuum) s melyben majd a társadalom e műveltség alapján mindenkit a

maga helyére fog állítani. *More* Tamás Utopiája lebeg lényegileg a jövőnek e tervezői előtt a társadalmi, sőt nemi ellentétek ignorálása mellett. Pedig addig is fel kell fegyverezni a társadalom páriáit olyan ismeretekkel, hogy munkaadóikkal, bírakkal szemben védekez-hessenek. Az írás, olvasás, számolás ügyességei mellett a törvényt, nevezetesen a büntetőtörvényt ismerniök kell, valamint a szocializmus alap-tanait. Hogy a szocialista vezetők hiába nem működtek, hogy nem egy egészen egyszerű, íráshoz nem értő egyén a szakszervezetek tanfolyamai és olvasmányai útján írástudó, okoskodó és ügyesen szóló egyénné vált: erről a szabad tanítás ügyében tartott *pécsi kongresszus* meglepően meggyőzött. A létező társadalom vezetőivel és őreivel szemben elfog-lalt protestáló és negáló ténykedés mellett — e pozitív munkáról, a melyre dr. *Imre* Sándor folyóiratunkban közölt kiválóan értékes ismertetése figyelmünket felhívta,¹ nem volna szabad megfeleledkezni. Termé-szetes azonban, hogy az ellenfél elsősorban nem azt hallotta és látta, hanem hallotta azokat az éles hangokat és látta azt a kiméletlen visel-kedést, a hogyan ellenük fordultak.

Érezte azt első sorban állami kormányunk.

Nagyon jól értjük azt is. Hisz épp a darabont-kormány játszotta ki nemzetellenes politikájában az általános választó jog jelszavával a munkásokat, a szocialistákat a nemzeti aspirációk táplálói, a történeti folytonosság követelői ellen. A ma kormányon ülők, részben a nemzeti ellentállás legkiválóbb küzdői, a küzdelem hősei voltak s minél inkább azok voltak, annál inkább látták a darabont-kormány e szövetségeseiben a nemzeti konszolidáció ellenségeit, internacionális jel-legű kifejtéseik alapján a nemzetállam veszedelmes, javithatlan, kifelé huzó, bontó elemeit. S a pécsi kongresszus mintegy igazolta kormányunk e természetes feltevéseit. Hisz még erről a nemzeti kormányról sem kívántak a szocialisták tudni és szavuk oly hatalmas volt immár, hogy kívánságukat a kongresszus vezetősége teljesítette.

A kormány és a vezető társadalmi körök szeme megnyílt! Látták mindanyian, hogy *Trefort* óta mily nagy volt a nemzeti kormány mu-lasztása, midőn nemzetünk ama rétegének tovább képzésével mit sem törődött, mely tradíciói alapján és az anyaföldhöz kapcsolt vol-tánál fogva a hazaszeretetnek legtermészetesebb ápolója s mely ma legalább részben egyes agitátorok hatalmában sajátos lényegéből kifor-gatva, a haza és vallás kegyeletes érzelmein túlradott, könnyen itt hagyja hazáját s hallgat az internacionale ígéretekkel tett szavára. Tenni kell valamit, a mulasztásokat helyre kell hozni és pedig nem holnap, ha-nem azonnal! Nem csak az államférfinak felébredt lelkiismerete, hanem

¹ Erdélyi Múzeum XXIV. 273. l.

a hazafinak önfentartási ösztöne is kívánja ezt. Az általános választójog életbeléptetésének kötelezettségét, a darabont-kormány ez örökségét, a nemzeti kormány magára vállalta, de nem gondoskodott, nem gondoskodhatott e jog gyakorlásának feltételeiről. Hiába sürgették még 1848-ban *Kossuth* és *Eötvös*, hogy kötelességünk jogait ismerő, szabadságát érző, vallásos és okszerű fölmívelő népnek nevelése; hiába ismételte *Eötvös*ünk a nagy igazságokat: „A magyar nemzet jövője a kultúra kérdése“, „alkotmányos országban a műveltség általános voltától függ az állam biztonsága“, „soha meg nem valósul a 48-iki törvényben kimondott szabadság és egyenlőség, a míg előbb meg nem lesz a műveltség egyenlősége“. Hiába voltak ez intő igék. A műveltség legnagyobb egyenlőtlensége és nagy fogyatékosága dacára belemegyünk az általános választójog adásába; s ha nem ámitjuk magunkat és másokat egy oly törvénnyel, mely az egyenlőség elvét illuzóriussá teszi — hazánkat öngyilkosságba kergetjük. A nemzetiségi és internacionális jellegű agitátoroknak átengedett, avagy pópák és papok vezetése alatt álló nép kezébe jusson hazánk sorsa?! Eminens állami érdek, hogy a nemzeti érzésű, művelt társadalom szelleme hassa át népünket. Az iskola csak a jövő nemzedéket neveli. A jelen nemzedék joga gyakorlásáról van szó. Ezt a jelen nemzedéket kell a magyar nemzeti művelt szellem hatáskörébe bevonni; ezért kell az iskolán kívül eső oktatást szervezni!

Ha valaki, úgy az oly finom nemzeti érzékű és nagy műveltségű *Apponyi*, közoktatásügyi miniszterünk, érezte e kötelezettségnek egész súlyát. Ennek érzetében bizta meg a közoktatási tanácsot, ez pedig egy e célra kiküldött bizottsága útján dr. *Jancsó* Benedeket, az iskolán kívül eső oktatás egységes szervezésére vonatkozó javaslat elkészítésével. Ennek nagy utánjárással és szorgalommal és nemes érzülettel szerkesztett emlékirata történeti alapon igyekszik a szabad oktatás egységes szervezésének elveit bemutatni s téziseivel e kérdés megvitatását előkészíteni. Ez érdemből mitsem vonva le, ez emlékirat elveit nem oszthattam s e meggyőződésemmek az emlékirat megvitatása céljából mult év októberében egybehívott nagyobb értekezleten kifejezést is adtam. Az emlékirat a szabad oktatásnak nem csak ellenőrzését, támogatását, hanem annak vezetését, irányítását hivatalos apparátussal, való szervezését az állam kormányára bízza s céljaira a társadalmi tényezőket használja fel. Az egész akciónak alanya, esze, mozgatója, esetleg fékezője, tulajdonképpen mindene az állam kormánya. A felszólalók közül többen csakis az ily irányú szervezésben látták a siker biztosítékát. Voltak, kik nem foglaltak ugyan ez iránnyal szemben állást: de utaltak az államkormány hozzájárulása nélkül sikerrel működő társadalmi tényezőkre: a *Szabad Lyceumra*, és *Urániára*, a szövetségezetre, stb ;

utóbbiak közül is nem egy ellenezte azonban éppen a tanítás szabadságának elve alapján, de azért is, mivel a mozgalom anyaga még nem érett meg eléggé — a szabad tanítás ügyének országos törvény alapján való rendezését.

Mindnyájan át vagyunk hatva a szabad tanítás fontosságának érzetétől s mindnyájan kívánjuk, hogy e mozgalmat a különböző módok közül a leghelyesebb segélyével szervezzük : azért is indokolt, hogy ha a szervezésnek ezt a módját, mely az értekezleten magára maradt, közelebb körvonalazzuk.

A államosító törekvéseknek soha sem voltam híve. Mindig autonomista voltam, tehát azt kívántam, hogy ki-ki a maga eszével gondolkozzék s akarja azt, a mit az ő észtörvénye, az ő benne lelkiismeretként ténykedő sajátos célgondolatja tőle követel s a miért a felelőséget a maga teljességében maga vállalja el. Az autonomista nem atomszerű fény, nem statust képez in statu : ellenkezőleg kölcsönhatásban az egészszel, meghallgatja mások tanácsát, befogadja a kívülről jövő hatásokat : de minden szóval és hatással szemben sajátosan, az ő sajátos természete alapján, reagál s minden ténykedése az ő sajátos szellemének kifejezése ; de mind ezzel egészen sajátosan, úgy a mint azt senki más nem tehetné, kívánja az egészet szolgálni. Áll ez az egyes egyénre nézve épp úgy, mint az erkölcsi személyekre, a társadalmi vagy történeti tényezőkre is.

Sez nem baj, legfeljebb az uniformisba szorult hivatalnoki észre fontos ugyan akkor, midőn a társas együttlétet, a társadalmi és állami életet felbontó és szétrobbantó önfejűség és önkényesség megfélemezéséről van szó, az uniformis, akkor midőn a rakonczátlan, önkényes, érzéki, önző embert, fegyelmezni akarjuk, midőn nem hagyjuk magára, hanem hivatalos receptek szerint tápláljuk, mozgatjuk, midőn netáni önkényes mozgásait hivatalnoki apparátussal ellenőrizzük, midőn nem szabad megengedni azt, hogy ki-ki maga minősítse önönmagát nyilvános szereplésével, hanem a jó rend és hivatalos ész gyarapodása érdekében bizonyos rovatok szerint minősítjük gyerek módjára a felnőttet : a fejlődés e fokozatán igen fontos a szabvány, az uniformis. De ne feledkezzünk meg arról, hogy e fokozat az ember társas lénynyé való fejlődésnek *legalsóbb fokozata*. Az érzéki embert, a bestiát, önző voltában meg kell törni, helyette kell gondolkozni, cselekvésében irányítani kell s mivoltáért felelőséget vállalni, néki a boldogulást, esetleg a boldogságot, még az údvőt is biztosítani. Világos, hogy a fejlődés e fokozatán *egy* az ész, *egy* az akarat, s világos az is, hogy az ily funkcióra berendezett gépezet igen könnyen, egyszerűen működik s végre az, hogy minden hivatalnoki struktúrás elmének az ily uniformis-szerű fungálás — eszményszerű valami. Értjük azért is, hogy oly államban, a mely a hivatalos apparátusra nagy

súlyt fektet, ez eszmény még fejlődöttebb állapotban is atavisztikus módon *még újra* feléled s újra érvényesülni is kíván. Ferencz császár eszménye kísértéként ijesztget még 48 után is!

De ismételjük, hogy ez eszmény a társadalmi és állami fejlődés legalsóbb fokozatának terménye. Valamint a természeti élőlények országában a legalsóbb rendű lények az uniformisok s minden fejlődés e monerek differenciálásában áll: úgy vagyunk az embernek szociális fejlődésével, hogy az ember szociális élete is annál fejlődöttebb, minél inkább tagolódik egyéni, sajátos szervekre. Minél nagyobb *számú* e szociális test szerve s minél sajátosabbak e szervek: annál fejlődöttebb maga a szervezet. Minden egyes szerv sajátos természetének megfelelő törvények szerint fungál: de e szerveket mind az egész fentartásának és fejlesztésének gondolata egységesen uralja. *Függnék* mind eme gondolattól, függetlenségükben megszűnnek élő szervek lenni függetlenségükben a közre nézve életről, semmis, esetleg veszélyes, bontó, felbomlasztó atomokká válnak: de mind *önállóak*. Önálló csak a kölcsönhatásban, tehát a függésben, sajátossága szerint *megmaradó*, sőt a kölcsönhatás közben sajátosságát *fokozó* lény lehet. Minél több oldalú önállóságunk: annál sokoldalúbb kölcsönhatásunk s így függésünk is.

Valamint államunk az emberiség testének *egy* szerve, a mely a humanumnak eszméjét egészen sajátosan, az ő természetének megfelelően, köteles szolgálni: úgy a mi államunk testén belül viszont a történeti hatalmak, e társadalmi *Ének*, államunk sajátos célgondolatját, rendeltetését kötelesek sajátos természetüknek megfelelően megvalósítani. S valamint a humanum annál tökéletesebben és teljesebben nyilatkozik meg, minél sajátosabban alakulnak meg a különböző államok, úgy hogy mindegyik állam az emberi haladás általános erkölcsi, szellemi és anyagi vívmányait lehetőleg sajátosan, egy külön — a nemzet génuszában, egyéniségében rejlő exponens által módosítva terjeszti elő: épp így maga az egyes állam is annál gazdagabb, annál hatalmasabb, törekvőbb és ellentállóbb: minél inkább van meg az államon belül létező minden egyes társadalmi tényezőnek, történeti hatalomnak a maga egészen sajátos feladata, sajátos természete által meghatározott működési módja; s minél inkább fejezi ki e tevékenység a nemzet-állam szellemét a maga differenciált gazdagságában. S valamint végre az egyes államok sajátossága érvényesülésében is a humanum általános követelménye határt szab, úgy tiltva van az egyes társadalmi tényezőkre nézve is az, a mi ellenkezik a nemzet génuszával. Ez utolsó analógia azonban az akarat megnyilatkozásának alakját, valamint szankcióját nézve nem talál egészen.

A humanum akaratát, az emberi méltóság követelményét nem lát-

juk, nem halljuk egy külön emberi látható testületben. Csak a láthatatlan egyházzal, Istennek országával, azonosíthatjuk azt, tehát egy tisztán szellemi hatalommal, mely mint lelkiismeret él az emberek szívében, melyet csak időnként jeleznek egyes nemzetközi bizottságok határozataikkal. A nemzet-államnak akarata, az ő méltóságával járó követelmények ellenben egészen határozottak: él az akarat, a követelmény az államnak egészen világosan látható és hallható *törvényeiben*, úgy hogy minden félreértés kizárásával e törvényekhez alkalmazkodik a nemzetállamban létező, máskülömben saját természetű törvényeit követő, tehát autonom történeti hatalom, társadalmi *Éniség*. Az akarat szankciójára nézve is van különbség. Míg a humanum akarata egyáltalában, de még nemzetközi határozataiban is — csak erkölcsileg, de *jogilag* nem kötelező s így a külső emberre nézve nélkülözi a szankció erejét (a belső ember természetesen lelkiismeretében veszi jutalmát, illetőleg büntetését;) addig a nemzet-állam akarata a törvények végrehajtásában nyeri teljes szankcióját.

Ez a világos, látható, hallható államtörvény fejezi ki a kultúr-államban a nemzet-állam akaratát s egyedül ez és csak az ezen alapuló rendeletek, ítéletek szabályozzák az egyes társadalmi tényezőknek saját természetükön nyugvó, tehát autonom működését. Társadalmi autonomia és állami törvény correlat fogalmak a kultúr-államban. Minél világosabb és határozottabb a nemzetállam akarata törvényeiben: annál szabadabban és határozottabban követhetik a törvény által megszabott körön belül a társadalmi *Ének* az ő természetük alapján érvényesülő, tehát autonom akaratukat.

Ezért is az, a ki valóban autonomista, vagyis az, a ki arról van meggyőződve, hogy a kultúr-állam csakis a társadalmi tényezők szabad fejlődése alapján épül fel — a leghatározottabban követeli, hogy hatáskörének határát, és működésének tárgyát kívülről csak is az országos törvény szabja meg; s a legerélyesebben tiltakozik az ellen, hogy bárki is, (nevezetesen az állam kormánya sem) akarja nem a törvényen alapuló rendeletekkel, még a legjobb intencziós rendeletekkel sem, az ő működését akár megindítani, akár szabályozni. *Alkotmányos államban, a mely a történeti hatalmak (társadalom) sajátos természetét s így az ennek megfelelő működését respektálja — az állam kormánya óvakodik attól, hogy a társadalom bevonásával olyasmit kezdeményezzen, a mire nézve az államnak kompetenciája országos törvény útján megállapítva s így a viszony a társadalom és az állami hatalom közt tisztázva nincsen.*

A szabad tanítás ügyét az állam mindeddig országos törvénynyel nem rendezte; nincs tehát pozitív törvényes alap, a mely akár az államhatalmat munkásságra feljogosítaná, avagy a társadalmat tevékenységre illetőleg közreműködésre kötelezné.

A szabad tanítás terén maga a társadalom már addig is eredményesen fáradozik. Az eddiginél azonban sokkal intenzívebb munkásságra van szüksége és szüksége van arra is, hogy a társadalmi tényezőknek egymással versenyző, s nem egyszer hatásában egymást gyöngítő munkássága *egységesen* szerveztessék. Ezt csak a társadalmat nemzetté szervező *állam* teheti meg és pedig csak is törvényes úton.

Erre kötelezi az államot nem csak a társadalmi érdek, hanem az az *erkölcsi* törvény, mely megkívánja, hogy a kötelesség elmulasztását, a menyire lehet, jóvá tegyék. Országos törvény mondta ki az általános iskola-kötelezettség elvét és kötelezte ezzel az állam kormányát arra, hogy a községek útján akár állami támogatással is, küzdjön az analfabéták ellen. Az állam kormánya — bár mi ok miatt — tényleg e kötelességének nem felelt meg. Milliókra megy hazánk analfabétáinak száma. Mindezekkel szemben a népiskolai törvény nem alkalmazható, mert ők csak is a *szabad tanítás* útján helyezhetők a törvény követelte állapotba. A szabad tanításról gondoskodni tehát az államnak *erkölcsi* kötelessége szemben az analfabétákkal.

S *természetes* kötelessége is ez, tekintettel arra, hogy állami létünk, sajátos magyar állami rendeltetésünk, megköveteli a magyar kultúrának lehetőleg intenzív terjesztését, így kötelességévé teszi az állam kormányának minden e célra irányuló intézmény vagy törekvés hatásos támogatását.

Az állam tehát, mint a társadalmi erők egységes szervezője, az államkormánya, mint az analfabéták adósa, valamint a kultúr-állam létesítésének hivatott főtényezője, egyaránt kötelezve van arra, hogy a szabad tanítás körül kifejtett társadalmi munkát országos törvény útján szervezze, az analfabétákat a kultúra számára meghódítsa s a kultúrát lehetőleg magasra emelje és terjessze.

Hogy miképpen!? Erre feleljen a *szabadtanítást egységesen szervező megalkotandó törvény!*

A szervezés csak akkor szervezés, ha abban meg van az egység.

Mi legyen a már is létező és létesítendő társadalmi munkásságnak szervező egysége, e tevékenység éltető fókusa?

Oly társadalmi erőt, oly történelmi hatalmat, a mely parciális érdeket szolgál, nem állíthat az állam e társadalmi tevékenység központjába. E történelmi hatalom, e társadalmi tényező kell, hogy természete szerint magába felvehesse az összes állampolgárokat minden felekezeti, társadalmi, nemzetiségi, rendi különbség nélkül. Valamint a mi nemzetállamunk interkonfesszionális és demokratikus a benne levő felekezeteket, nemzetiségeket, társadalmi osztályokat és köröket mind a nemzeti eszme szolgálatában kívánja kulturális és politikai megerősödésére értékesíteni: úgy állami szempontból a szabadtanítás szervezete fókusául, tömörítő, éltető központjául csak is az állam e természetét kifejező és inten-

cióját szolgáló történeti hatalom, társadalmi tényező alkalmas. A község, a város, a megye ily természetű és célzatú autonóm állam szerv. Területén élő összes lakóit politikai egységbe foglalja s mindegyiket autonóm módon kívánja a nemzet-állam kiépítése céljából kultiválni, nevelni. Mindegyiknek meg van ezért is külön a neveléssel és tanügyével foglalkozó organuma, a mely góczpontul szolgálhat a szabad társadalmi munka szervezésére. Ezt a tanügyi bizottságot kell a község, a város, a megye fokozatán a szabad tanításnak góczpontjává tenni és az ez ügyben munkás társadalmi erők bevonásával átalakítani.

A tanügyi bizottságok mindegyikének meg van a törvényen alapuló működési köre. E működési körtől egészen elkülönítendő a szabad tanítás ügye. Míg amaz a *kötelező* oktatással: emez a *szabad* tanítással és ennek szervezésével és felügyeletével foglalkozik. Míg amabban a község, a város, a megye csak mint politikai hatóság, a rendező és felügyelő alany: addig itt a község, a város, a megye nem magában, hanem a társadalmi tényezők bevonásával. Az eddigi tanügyi bizottságok, mint a szabadtanításnak megfelelő szervei tehát e *célra* átalakulnak.

A szabad tanítás tanügyi bizottságába az eddigi tanügyi bizottsági tagokon kívül felveendő a község, illetőleg a város, a megye körében létező, a nép művelését célzó összes egyesületek, körök képviselői. Egyetlenegy ily célú egyesület, kör sincs kizárva, mindegyiknek meg van e bizottságban a maga képviselője.¹

¹ Kiemelem ezt, mivel az értekezleten is egyes felszólalásokban volt hajlandóság oly felfogásra, mely szerint a szabad tanításnak e szervezendő munkássága egyenesen antiszocialisztikus, nevezetesen a szakszervezetek ellen irányuló. E felfogás a pécsi kongresszus alatt keletkezett hangulatnak kifolyása. A szabad tanításnak pozitív célja: népünk kulturális, erkölcsi, szellemi nevelése. Minden társadalmi tényező, a mely e cél felé törekszik munkatárs tehát, s a szervezetbe bevonandó. Kizárni senkit sem szabad. Mindenki a maga módja szerint szolgálhatja a célt. Ha valaki, illetőleg valamely egyesület, a közrend felbontását tényleg eszközli, ha valakit a minden állampolgárt megillető szabadság gyakorlásában megakadályoz, nevezetesen megakadályozza őt becsületes munka keresésében: úgy járjon el az ily egyén vagy egyesület ellen az állami hatalom irgalmatlan keménységgel. Ez az állam policziális, közbiztonsági feladata. Ehhez a nevelésnek, az oktatásnak semmi köze. A nevelő, az oktató bizalommal tekint a *jövőbe*, és a jobb jövő létesítése céljából szeretettel üdvözlő társul mindazokat, a kik a jövőbe vetett reménnyel dolgoznak embertársaik szellemi és erkölcsi kiművelésén s teszi ezt még akkor is, ha látja, hogy emezek e jobb jövőt önzően, gyűlölettel és irigységgel többi embertársuk iránt művelnék. Az önzés altruizmus nélkül az erkölcsi művelődés legalsóbb fokozatának elve; a gyűlölet és irigység csak a tehetetlen és gyáva önzésnek megnyilatkozása. A *ördögöt* nem ördöggel, hanem csak anygyallal lehet kiűzni. A szeretet hatalmában és így a jobb jövőben igazán bizakodó nevelő legyőzi az önzés, a gyűlölet és irigység szellemét és végre keblére öleli a most még e szellemtől nem ment nevelő társát.

A tagok összesége választja meg a bizottság elnökét, titkárát, stb. Senki abba nem nevez ki tagokat, sem pedig nem bíz meg egyeseket bármiféle teendővel. A bizottság szabadon alakul meg, maga készíti ügyrendjét, maga végzi teendőit albizottságok, vagy megbízott képviselői által. Munkásságáról beszámol a község, város, a megye közgyűlésén, melyeknek határozatai ellen felelbezzhet egészen a minisztériumig.

A szabad tanítás tanügyi bizottságai azonban nem egyszerű szervei a politikai hatóságoknak, hanem kifelé is autonom jogúak. Hivatalosan s így díjmentesen leveleznek a művelődési egyesületekkel a velük egy fokú, vagy felsőbb, illetőleg alsóbb fokú szabadtanítás tanügyi bizottságaival, illetőleg osztályaival; sőt kötelesek a közvetlenül fölöttük álló hasonló célú bizottságot munkásságukról értesíteni és ennek felhívására a kért felvilágosítást megadni. A bizottságok így egymással mind szorosabban egybeforró testet alakítanak, a melyet a közös nemzeti kultúra eszménye mozgat s mintegy versenyezve egymással, fokozódottabb tevékenységre indít.

E bizottságok közös *teendője*, első sorban *könyvtár*, illetőleg *könyvtárak létesítése*. Csak a könyvtárak teszik lehetővé a kulturális ténykedést és csak is ezek biztosítják a ténykedés hatását. A kulturális ténykedés minden fokozatán kell tehát könyvtárakat: népkönyvtárakat, városi könyvtárakat, általános és tudományos műveltséget szolgáló könyvtárakat szervezni. Angol mintákra hivatkozunk. Még mielőtt a felolvasó valamely helységben megjelenne — megérkezik az előadáshoz szükséges, azt illusztráló, bővítő könyvtár s használás céljából ott marad.

E könyvtárak *használását* lehetőleg meg kell könnyíteni. Legyen a könyvtár mellett, illetőleg ugyan abban, olvasás számára hely, illetőleg helyiség; s legyen ez nyitva egész nap s különösen a kora reggeli és késő esti órákban, a mikor a hivatása után járó ember szabad. Kapjon abból bárki is minden óvadék letevése nélkül könyvet. Szokjunk hozzá, *hogy embertársunkban gentlemant lássunk s majd azzá lesz*. Mi — sajnos — még mindig pesszimisták vagyunk. Embertársunkról föltesszük hogy csaló, ha csak bizonyítvány, vagy óvadék nem kezesedik az ellenkezőről. A mi intézményeink azt kívánják, hogy embertársunk becsületességében bízunk s nem azt, hogy csakis különleges tapasztalataink alapján higyjünk benne. Mily szomorú dolog, hogy mi, e lovagias nemzet, oly annyira pesszimisták lettünk! Mi ennek az oka? Nem csuda, hogy ez a nemzet a bizalmatlanság, a pesszimizmus sötét örvényébe belejut, ha ott találkozik bizalmatlansággal és visszautasítással, a hol a természet rendje szerint nemzeti aspirációinak fölkaroltását kellene látnia. De legszomorúbb, hogy ha még e nemzet

nevelőit, nevelési rendszerét is a pesszimizmus, a bizalmatlanság szelleme hatja át.¹

A jobb jövő érdekében ezért is első sorban kell, hogy a nevelők hódoljanak feltétlenül az optimizmusnak s bízzanak a reá bízottak jó természetében! S ha már most a könyv elvesz, ha e bizalommal visszaélve egyesek könyveket ellopnak: hát akkor?! A könyv nem vész el, olvassák azt mások, kik máskülönben nem olvasták volna el. De károsul a könyvtár! Ez pótolható évenként és erre a kiadásra kell számítani. Ezzel szemben áll az a nagy nyereség, hogy az olvasó közönség, a mi népünk, e bizalom alapján érzületében is áthasonul s igyekszik e bizalomra méltóvá lenni. Néhány százas vagy ezres ily eredménnyel szemben a nemzet háztartásában tekintetbe sem jöhet.

Ily könnyen hozzáférhető és használható könyvtár létesítése mellett e bizottságok közös feladata a *magyar nemzet-állam eszméjének történeti, elméleti és gyakorlati, a polgári jogokra és kötelesegekre is kiterjeszkedő ismertetése s a nemzeti szépirodalom megkedveltetése*. Egyes és ciklusos előadások ily célból minden fokozaton tartandók.

Van azonban még ezenkívül e bizottságoknak a fokozatoknak megfelelő, külön feladatuk is.

1.) A *községi fokozaton* a szabad tanítás bizottságának első és jelenleg legfontosabb feladata, az *analfabeták tanítása*. Igaz, hogy írás-olvasásra érett korút kötelezni nem lehet, s így nincs kizárva, hogy éppen oly vidéken, a hol az analfabeták száma nagy, nem jelentkezik senki a tanulásra.² Ennek daczára sem szabad az írás, olvasás és számolás ügyességeinek elsajátítására szervezendő tanfolyamoktól elfordúni. Minden község, a melyben analfabeták vannak, törvénynyel

¹ Hogy e pesszimizmus és ezzel adott bizalmatlanság szelleme mennyire áthatja a nevelés és oktatás ügyét, azt legvilágosabban mutatja egyetemünk is. A szabadságban a szabadságra az önfelelősségre való nevelésnek ez a legfőbb iskolája és ime katalógus-olvasással akarunk meggyőződni arról, hogy ez érettek gyerekes módon nem fugálnak-e! A szabad tanulmányozást pedig ellenőrző kollokviumokkal és vizsgálatokkal félbeszakítjuk s mivel nem bízunk ifjúságunkban, azért szaporítjuk, gyarapítjuk ez ellenőrző intézményt!

² Nem említem fel e helyen azt az érdeemes munkát, a melyet hadseregünk, illetőleg a nemzeti szellemtől inkább áthatott honvédségünk e téren kifejt— az analfabetákkal és a nemzetieskedőkkel szemben. Bármily érdeemes e munka, nem a „szabad tanítás“, hanem a felnőttek *kényszerű* tanítása körébe tartozik. Nem volt az értekezleten senki, a ki a honvédelmi minisztérium képviselőjének kijelentéseit és kifejtéseit nem fogadta volna igaz hazafiúi örömmel és lelkesedéssel s ki szívből nem kívánná, hogy az általa jelzett irányban való működését minél nagyobb siker kísérje. Normál is viszonyok közt természetesnek tűnne fel, hogy az egész hadsereg kiválóan részt vesz a nemzeti konszolidáció munkájában; a mi viszonyaink közt meglepetve és hálásan értesültünk arról, hogy e munkából honvédségünk kiveszi a maga részét. Igen természetes, hogy közoktatásügyi miniszterünk van hivatva közelebbi érdeklődésre s a nemzeti nevelés programjába való beillesztésre.

kötelezendő ily tanfolyam megnyitására. Ha csak egy is ajánlkozik a tanulásra — e tanfolyam megtartandó.

További feladata e bizottságnak, hogy a falusi néppel a földművelésre és a házi iparra vonatkozó ismereteket és ügyességeket közölje. Szerintünk a falusi tanítót már a tanítóképzőben gazdasági munkába, nemkülömben a vidékre természetesen tartozó házi ipari ügyességekbe is bele kell vezetni, fölfogásunk szerint minden tanító nemcsak természetbeni lakást, hanem egy kis gazdaságot is nyerjen, a melyben legalább a kertészettel, méhészettel, apró baromfi-tenyésztéssel és téli időben a házi iparral is intenzíve foglalkozhatik s a képzőben nyert ismereteit alkalmazhatja. Fölfogásunk szerint köteles lenne a földművelési és ipari minisztérium arról gondoskodni, hogy külön gyakorlati irányú szakemberek e gazdaságot, ez ipari munkásságot évente nyáron és télen, megvizsgálják s tanácsukkal ellássák. Földműves népünk, a szokás, a hagyomány hatalma alatt kegyeletesen, de önérzetesen is visszatartásit minden újítást foglalkozásában s a jött-ment előadók iránt bizalmatlan, sőt még saját papjának vagy tanítójának az ő dolgába való beavatkozását sem fogadja szívesen. Csak a néma példa, a mutatkozó eredmény beszél és bizonyít. Csakis ezzel törhető meg a földműves nép konzervatizmusa e téren. Ekkor, de még csak akkor hallgat a gyakorlatilag igazolt előadó szavára. Kezdetben tartson a tanító avagy az említett szakférfiak egyike alkalmilag egy-egy előadást, utaljon a község által megszerzett könyvekre s ha azután az érdeklődés a gazdasági kérdések iránt felébredt: akkor fogjanak sorozatos előadások tartásához s a népnek külön tanfolyamok segélyével a házi ipar ügyességeinek tanításához.

Az általános jellegű történeti előadási ciklusokban a kiindulási pontot mindig a község multja adja. Ehhez fűződjék a nemzeti történet; a lokális patriotizmus talajából nő ki a hazaszeretet gyümölcsöző virága. A nemzet történetéhez fűzhető a kiválóbb, különösen epikus jellegű költemények, szépirodalmi termékek bemutatása. A történetből, a helyzetből, a vele adott hangulatból kell kinövesztetni a szépirodalmi műveket, hogy a hallgató azok keletkezését átélhesse. Csak az ily átélt, átértett ismeret marad meg mint éltető, nemesítő erő. Igen természetes, hogy nem-magyar községben — külön magyar nyelv-tanító és gyakorló tanfolyamok rendezendők.

2.) A városi fokozaton az előképzettség sorozatos előadások hallgatására már is meg van. A városi nép, szemben a falusival, éppen az újat keresi, meg van az újság iránt való érdeklődése. A mesterséget, a kereskedelmet még a mesterembernek vagy kereskedőnek fia is gyakran nem a szülői házban tanulja; igen sokan pedig nem is szüleik foglalkozását folytatják. A legtöbb fiú új körülmények és új, eddig nem ismert, munkakörbe lép. A tradíció, a szokás hatalma nem bé-

nitja az új iránt való érdeklődést. Az iparos és kereskedő többnyire világlátott ember s a feldolgozandó, eladandó árucikkek, valamint azok járó-kelő kínálói ébren tartják benne a világ iránti érdeklődést. Foglalkozásánál fogva ezért is a városi a haladás, új iránt való érdeklődés embere. Ez érdeklődést kell, hogy első sorban a *városi könyvtár* elégítse ki. Útleírások, a városi foglalkozással összefüggő szakművek, történeti és különböző nyelvű szépirodalmi művek alkotják e könyvtár törzsét.

Az *előadások* e fokozaton lényegileg szakszerűek; ezért is leginkább sorozatosak. Egyes előadások inkább csak is a nem szakszerű érdeklődés kielégítését szolgálják. Súlyt kellene fektetni a kereskedelmet és ipart tanulmányozó utak eredményének összehasonlító bemutatására. Ily összefüggésben kellene kitérni amaz intézmények, törvények ismertetésére, a melyekkel védik, támogatják a különböző országok iparukat és kereskedelmüket. E szakelőadásokon kívül a már is általában követelt sorozatos történeti előadásoknál is a súlyt *hazai* kereskedelmünkre és iparunkra, ezzel kapcsolatosan annak világtörténeti vonatkozásaira kell fektetni.

Külön rendezendők még e fokozaton külön tanfolyamok egyes ügyességek (szépirás, rajz, kereskedelmi levelezés, könyvvezetés, számolás) és különböző nyelvek elsajátítására. Időközben különösen helyi jellegű kiállítások rendezése is indokolt lenne az önérzet és a honi ipar iránti érdeklődés felkeltése és fokozása érdekében.

3.) A község és a város magasabb egységét igen természetesen a *megye* alkothatná; s így természetes lenne, hogy a megyei tanügyi bizottság a megfelelő kiegészítéssel alkossa a szabad tanítás harmadik fokozatát. A geográfiai fekvéssel adott e logikai következtetést azonban még mindeddig nem vonta meg történeti fejlődésünk. Legtekintélyesebb, a törvényhatósági joggal felruházott városaink nem tartoznak valójában megyei hatóság alá, így a megye az ő tanügyi bizottságával nem az, a minék lennie kellene, nem a megye kulturális centruma. Következménye ez ama történeti ellentétnek, a mely a megye és a város, a gentry és a civis közt létezett. A mily értékes a megye politikai szerepe nemzetünk történetében, oly kevésbé leplezhető el e ténnyel járó árnyék, mert a földművelő, a földbirtokos mindig alsóbb rendűnek tekintette a városi kézművest és kereskedőt, a ki csak később telepedett le e hazában s csak olyan jött-ment ember. A lenézettől nem szoktunk tanulni; pedig tényleg a városiak voltak a külfölddel, a világgal folytonos érintkezésben: általuk terjedtek az új eszmék hazánkban és jött be a tudomány és a tudomány iránt való közelebbi érdeklődés. Nem csodálkozunk azon, hogy a megyei szellemű egyénekben az a skribler, a ki fegyver forgatáshoz nem is ért — tudomá-

nyával együtt alsóbb rendű lény, a kire néha rászorulunk ugyan, de máskülönben vele nem igen törődünk. Még ma is él ez a sajátos felfogás. Megkívánjuk ugyan a megyebeli hivatalnoktól is a tudományos kvalifikációt, ez azonban a legtöbb esetben nem annyira tudományos, mint inkább examinális kvalifikáció. Vizsgai kézi könyvek, paragrafusok bevágásának, esetleg szanatóriumos betölcsérezésnek muló eredménye, melynek megszerzése szükséges rossz, a melyen lehetőleg gyorsan jó áttetni s erről, mint valami rossz álmóról, megfeledkezni üdvös. Nincs mind erre szükség az életben; ezt az életet és annak eligazítása módját úgyis csak a gyakorlat, az élet útján tanuljuk meg. (*Grau ist alle Theorie*). Nem csudálkozunk, hogy az ily kvalifikációs egyének nem igen törődnek a szociológia történeti, elméleti problémaival, nem azzal, hogy politikai szempontból is mily fontos az ipari, a kereskedelmi élet fejlesztése, nem azzal, hogy más nemzetek anyagi és erkölcsi haladásukat minek köszönik; s még kevésbé lep meg bennünket, hogy az ily egyének a távolabb fekvő tudományos kérdések iránt, a tudományért, mint ilyenért, a semmi *hasznot* sem nyújtó ismeretek iránt, nem érdeklődnek. Már pedig éppen emez *általános* érdeklődésnek, a tudomány legkülönbözőbb problémái iránt megnyilatkozó érdeklődésnek, kívánnak megfelelni az e fokon tartott előadások; illetőleg kívánják ezt az érdeklődést felkelteni.

Magában az értekezleten és pedig igen illetékes helyről elhangzott szavak kétségbe vonták, hogy a megye, a megyei tanügyi bizottság ez irányban vezető szerepének megfelelh-e. Kezdeményező, kitartó, az eredménytelenség esetében sem lankadó munkára van szükség. Alkalmas-e az az elem ily munka végzésére, a mely *more patrio* viszi tovább nem nagy megerőltetéssel járó hivatalát?

Több megyében kevés a kulturintézmény és alig van oly egyesület, kör, mely a megyei tanügyi bizottságot tagjaival kiegészíthetné s fermentálhatná kulturális kitartó erővel e nehéz feladat megoldására.

Mind ez megszívlelendő! S így nem is véletlenség, hogy Wlassics miniszter, hazánk területét körökre, kerületekre kívánja osztani, melyeknek középpontját *kulturpaloták* képeznék. Ily kulturpaloták csak is kulturális centrumokban emelendők, hol már egyesületekben, körökben él a szabad kulturális munkásság. Maguk a kulturpaloták a kulturának tárházai és céltudatos propagálói. A kulturpalota büszkesége a *könyvtár*, a melynek külön olvasó termeiben helyet talál az általános műveltséget eszközlő népkönyvtár és ismét külön helyiségben a szakképzést, valamint a tisztán tudományos érdeklődést szolgáló könyvtár. Ott vannak a termekben a természetrajz szemléltető és a természettan és kémia kísérletező eszközei; majd a történet (archeológia, művészettörténet) és földrajz (etnografia) tudományának szemléltető *gyűjteményei*.

A gyűjteményekkel kapcsolatosak a különböző *előadó termek*; külön épületben pedig a különböző szellem-irányoknak megfelelő *kiállítási helyiségek*; úgy, hogy bármely irányú kulturális egyesület a kulturpalotában igazi otthont lel.

A kulturpalota igazgatóját a szakférfiak sorából a miniszter ajánlására a király nevezné ki. A választmányt ellenben a kerületenként megalakult művelődési egyesület tagjai választánák meg. E kulturpalota igazgatósága, választmánya volna, a mint ezt az értekezleten is jeleztem, az a központi szerv, melyhez az egész kerületben létező kulturális egyesületek, körök képviselőkkel kapcsolódnának.

A kulturpalota igazgatósága, választmánya e képviselőkkel tárgyalná az együttes, vagy a fokozatoknak megfelelő szakosztályok külön teendőit. Életrevaló, czélszerű és keresztülvihető munkaprogrammot csak is az állapíthat meg, ki a munkát, annak körét eszközeivel együtt ismeri. Mivel geográfiai helyzet, történeti alapon nyugvó állapot, etnográfiai egyéniség szerint nem csak a kerületek különböznek egymástól, hanem magában az egy kerületben is még a községek, a városok is: minden körzetnek meg lenne a maga sajátos típusa. E helyi különbségekkel nagyon is számolni kell programja megállapításakor. Csak az előtt, ki magával a néppel kulturális munkában foglalkozott, a ki ezt a népet szereti, nyilatkozik meg a nép lelki szükségleteivel és tűnik fel az ennek megfelelő kielégítésnek a módja. Ily ismerő egyének bizalmas tanácskozáásától, tervezésétől, munkájától és a munka ellenőrzésétől, a munkában való biztatástól várhatunk legtöbbet. Nem dobszóval, hanem e szervezeten belül bizalmasan, csöndesen és kitartóan kell a jövőt előkészíteni. Nincs e csöndes, egyéniesítő, nevelő munkásságnak nagyobb ellensége, mint a lármás, egyenlősítő, a frázissal a sajátos alakulást előfajító és mégis oly gyakran egyesek hiúságát és érdekét szolgáló napi-lárma. Ez előkészítő, tervező, egyéniesítve építő tevékenység még mielőtt gyümölcsöt teremne — nem való a nyilvánosság elé, azt embrionális állapotában kívülről érinteni nem szabad. A többnyire sablonosan gondolkozó közönség éppen ehhez a munkához nem ért; a napisajtó lármája pedig a gyanakodás, visszavonás szellemét kelti fel s ezzel a bizalom teljes hangulatát, a befogadásnak közvetlenségét, a megfogalmazás, az életrekelés e feltételeit úzi el. E kulturális központ azért azonban nem néma. Az érdeklődés felkeltése és ápolása céljából van ennek is szócsöve. A szabad tanítás minden egyes fokozata számára külön-külön lapot szerkeszt, a melybe lelkiismeretes, czéltudatos és tervszerű szerkesztés mellett felveszi mind azt, a mi a szabad tanítás művét fejleszt. Első sorban organuma lenne e lapok mindegyike a kerületi munka életnek. Mind azt, a mi a kerület körén belül ily irányban *pozitív történet* a megfelelő lap közli, de kerüli a hasonló irányú munkásság

kritikáját, vagyis a bizalmatlanság csíráinak elhintését. Egy másik rovat a külföldnek hasonló munkásságát, eredményeit mutatná be. A harmadik rovat a nép barátainak, a kulturális munka hőseinek életrajzát adhatná; a negyedik rovatban a különböző fokozaton tartott előadások, illetőleg sorozatos előadások közlendők, ez utóbbiak esetleg külön is, füzetekben, vagy tankönyvekül volnának kiadandók.

A kerület minden egyes községe megkapja az igényének megfelelő lapot, lapokat és kiadványokat. A lap ismertetéseiben, valamint nevezetesen sorozatos előadásaiban a megfelelő irodalomra is felhívandó az *olvasó* figyelmé. Ez irodalomnak ismertett művei a központban legyenek meg, egyes munkák több példányban is. Innen kell irányítani a vidéki bizottságokat könyvek szerzésére, vásárlására s azok könyvtári kezelési módjára. Innen, e könyvtárból bárki is kaphat a helyi bizottságok útján könyvet tulajdonba, vagy kölcsön. Ez a központ látná el a szegényebb községeket, különösen az alakulókat könyvekkel. A vándor könyvtárakat a vidéki érdeklődés felkeltése céljából itt kellene életbe léptetni. A könyvek használatát — még egyszer ismétlem — lehetőleg meg kell könnyíteni. Jobb e tekintetben a könnyelműség, mint a visszariasztó nehézkesség; jobb ha a könyvek elvesznek, mintha ékesen raktározva a könyvtárban hevernek. E közkönyvtár nem könyv-konzerváló, hanem könyvkonvertáló intézmény.

E tervező, kezdeményező, életrekeltő és ez életet gondosan ápoló munkásság mellett a kerületi munkát *ellenőriző* feladata is van. Én legkevesbbé sem gondolok valamelyes ellenőrző gépezetre, jól fungáló, fizetett ellenőrző testületre s nem is receptek szerint működő, a hiányokat kereső, jegyzőkönyvbe szedő, pózoló kerületi képviselőkre stb. *Személyiségre* van szükség, ki életét ezzel az ügygyel kapcsolta egybe, ki hivatásának, Isten által reá bízott missziójának tartja ez ügy fejlesztését. Ily személyiség igen természetesen a kulturpalota *igazgatója*. Ő, illetőleg az ő bizalmasai végzik a vidéken az ellenőrző munkát. A ki személyi odaadással végez ily munkát: annál az ellenőrzés elveszti negatív, rideg jellegét. Nem a bajt, hanem a jót, bármily gyönge csírában kell keresnie. A személyi érintkezés melegével ezt a csírárt igyekszik felkelteni. Nem a hivatalos konferenciában nyilvánosan és ünnepélyesen elmondandókra fektet súlyt, hanem azokra a négy szemközti tárgyalásokra, beszélgetésekre, a melyek inicziáló erőt keltenek és fejlesztenek egymásban. Nem a maga dicsőségét keresi, hanem az ügynek diadalát: tehát szívesen átengedi dicsőségét az általa inspiráltaknak. Nem a kritika keserősége, hanem az ügyért való lelkesedés édessége követi lépteit. Hangos legyen az elismerés szava, ellenben egészen bizalmas és szelid s mindig buzdító a kifogásoló megjegyzése. Csak ott, hol a hanyagság mellett hazugságra, önzésre, rosszakaratra akad s felemelt hangjára sem lát javulást: ott

vétessen fel jegyzőkönyvet. Papiroskorszakunk meddőségéről már is meggyőződhattünk. Nem holt betűre, hanem szellemre; új, szellemszerű életre van szükségünk. Az igazgató a kerületében fakadt és fejlődött életről számol be évente külön jelentésben választmányának, illetőleg kerülete kulturális egyesületei és körei képviselői által kiegészített választmányának. E jelentés nem arra való, hogy azt egyszerűen tudomásul vegyék, az igazgatónak elismerést szavazzanak, hanem arra, hogy a közelebbi teendők alapjául szolgáljon s így a multnak megérett gyümölcse, a jövőnek termő magja legyen. Így válik a kulturpalota mindenképpen a szabad tanítás *szívévé* az egyes kerületekben anélkül, hogy a tanügyi bizottságok autonóm működését, a kerületi központból kiinduló hatásokra való sajátos reagálást megbénítaná.

Mégis szükséges a szabad tanítás egységes, de nem egyforma szervezése céljából, hogy e kerületi központok felett egy *országos* központ álljon. Melyik s minő legyen az?

Az értekezleten az emlékirat (10. pont) szerzőjén kívül más felszólaló is az országos közoktatásügyi tanácsra, annak külön ügyosztályára gondolt. Nézetem szerint ez a gondolat egészen téves felfogáson alapul. Az országos közoktatásügyi tanács nem intézkedő, hanem, a mint neve is egészen világosan mutatja — tanácskozó testület. Egyes, a minisztérium vagy a maga körében felmerült elvi jelentőségű tanügyi kérdések fölött tanácskozik, terveket készít vagy hozzá áttett tervekről mond véleményt, sőt tagjai egyes intézeteket tanulmányozás céljából meg is átozhatnak és a tanulmányozás eredményét egybefoglaló jelentést is adhatnak. A közoktatási tanács a minisztériumnak tanácskozó, tanácsadó testülete, más hatóságokkal nem közlekedik. (§ 4.) Csak a kompetencia köreinek összeharására vezetne tehát, ha eme tisztán akadémikus természetű körbe egy oly szervezetnek központját tennők, mely gyakorlati célú szolgál és egyúttal tervez. Más a tanácskozás, más a szervezés, más a tanácsadás és más az intézkedés. Tanügyidolgokban a törvény alapján csak is minisztérium, illetőleg a felelős miniszter intézkedik, csak ő lehet az intézkedésnek és egységes szervezésnek végző központja. Áll ez különösen a *szabad tanítás* ügyéről, melynek első rendű kulturpolitikai jelentősége is van. A **miniszter felelős személyében látjuk a szabad tanítás szervezetének központját.**

Mivel a miniszter mindent maga el nem végezhet, mivel alkotmányos életünk egyik következménye, hogy a minisztérium rendszerint nem hosszú s így a személyiségével összefüggő ügy a miniszter távozásával egyenletes fejlődésében veszélyeztetve van: szükséges, hogy a miniszter mellett legyen egy szakférfiú, a ki őt minisztériumában túlélve, kizárólag a szabad tanítás ügyével foglalkozik, a kinek főfeladata az, hogy ez ügyet a fő Idő államokban, különösen Amerikában, Angliában tanulmányozza, a

külföldi, ily irányt képviselő férfiakkal összeköttetésben legyen s a külföld intézményeit, annak irányait hazai viszonyaink tekintetbe vételével és ezek természetével számolva meghonosítsa. Az internacionális szempontoknak ő volna e szerint nemzeti szempontból értékelője. Hogy ezt tehesse, alaposan kell ismernie a mi viszonyainkat is, országunknak exponáltabb és sajátos típusokat mutató vidékeit tapasztalásból lássa, ismerje meg és tapasztalatait a kerületek vezető embereivel tárgyalja.

Az ügynek egységes szervezése céljából pedig hívja fel évente legalább kétszer, kurzusok, ciklusok megkezdése előtt és azok befejezése után a kulturkerületek vezető férfiai; közelebb minden kerület kulturpalotájának igazgatóját és minden egyes kerület kiegészített választmányának egy-egy bizalmi emberét, kit e választmány titkos szavazással választ meg. A miniszteri szakember a társadalmi mozgalom e vezető férfiival állapítja meg a különböző kerületek munkatervét, illetőleg a végzett munka tanulságait. Ezzel együtt jár a lefolyt év számadásainak bemutatása és a költségvetési tervezet elkészítése. A kerületek képviselői minden községre kiterjeszkedőleg hozzávetőleges számokban mutatják ki, hogy az autonóm tényezők társadalmi munkájuk sikeres végzése céljából még mennyi állami segélyben részesüljenek. Megállapodnak mind erre egy záró értekezleten, a melyen maga a miniszter elnököl, a mely határozatok azonban csak a kormányt, de nem a kerületeket, városokat, községeket kötik. E megállapodások e tényezőkre nézve csak tájékoztató jellegűek.

A szabad tanítás ügye mind ezek szerint valóban társadalmi ügy. A társadalom mozgatja azt s kormány részéről vagy másunnan is nyert indításokat a társadalom szabadon választja s használja fel. A társadalom tehát e mozgalom alanya.

Ezt ellenőrzi, támogatja az állam kormánya, vagyis: *Örködik* 1.) a fölött, hogy a mi hazai mozgalmunk ne kapcsolódjék ki a többi kulturállamok mozgalmából; haladjon a *humanizmus jegyében* az általános mozgalomal párhuzamban, de viszont a fölött is, hogy a mi mozgalmunk ne legyen csak a külföldinek utánzása, hanem minden kívülről jövő mozgalmat indító okul használjon fel az erre való sajátos, a nemzeti szellemnek megfelelő reakcióra ;

2.) *Örködik* a fölött, hogy a kerületek önálló mozgalma ne függetlenítse magát szeparatistikus módon a többi kerületek mozgalmától vagyis a fölött, hogy a kulturkerületek mind egyesüljenek a *nemzeti kultúra jegyében*.

3.) Kiküldött szakférfia útján személyesen is meggyőződik az országban folyó munka mikéntjéről, ügyel arra, hogy minden hatóság, község, város a szabad tanításra hozott törvényt végrehajtsa s a mennyiben a kerületi felügyelet alatt álló társadalmi tényezők munkájában

helytelenséget, visszaélést akár saját tapasztalata, akár feljelentés alapján látna: a minisztérium a kerületi igazgatósággal egyetértve megindítja a fegyelmi eljárást, illetőleg megteszi az illetékes forum előtt a bűntügyi jelentést; amennyiben pedig magában a kerületi igazgatóság ügy- és pénz-kezelésében akadna rendellenességre — a megfelelő lépéseket erre is megteszi.

II. *Támogatja* erkölcsileg és anyagilag a szabadtanítás társadalmi munkáját 1., *erkölcsileg*, amennyiben gondoskodik arról, hogy a politikai hatóságok hivatalos közegeikkel, nem különben az állami intézetek helyiségeik és tanszereik átengedésével is támogassák mindenképpen e társadalmi munkát;¹ s amennyiben e társadalmi munkában buzgólkodók igyekezetét és sikerét nyilvánosan is — akár „kitüntetésekkel is — elismeri.

2., *anyagilag*, amennyiben költségvetésileg gondoskodik arról, hogy ott, hol a községek, a városok, a kerületek egyesületeikkel és köreikkel együtt az önmegadóztatás útján a költségek előteremtésére — az illető kerületi igazgató igazolása szerint is tényleg képtelenek — ott e társadalmi munkásság költségeihez hathatósan hozzájárul.

Végül még egy kérdésre, a melylyel az értekezlet szintén foglalkozott, hogy „*ki tanítson, ki tartson előadást?*” kívánok röviden felelni. Az emlékiratban közölt törvényjavaslat szerint e kérdésre a főiskolai tagozaton, az Országos Iskolán kívül eső *Oktatási Tanács* felelne, a melynek tagjai: az Uránia, Szabad Lyceum, Erzsébet-Népakadémia, a négy nagyobb Közművelődési Egyesület, az Országos Középiskolai Tanár-egyesület, a Tanító képző intézeti Tanárok Egyesületének, a Polgári iskolai Tanár-egyesületnek és a Tanítók Országos bizottságának a két tudományos egyetemnek és a műegyetemnek és a tudományos Akadémiának megbízottai, a kereskedelmi, földművelésügyi minisztériumok küldöttjei, továbbá a magyar tudománynak és közművelődésnek azok a munkásai, a kiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevez, de ezek száma a többi tagok egy negyedénél nem lehet nagyobb. Ez nagy és nagyon is költséges testület, amennyiben a Budapesten lakónak egy-egy gyűlésért 10 korona, vidékről jövőnek útiköltségein kívül 20 korona napi díjat (33. §) ad, a nem egyetemi tanároknak és nem akadémikusoknak, de igen is főiskolai képzettségűeknek arra, hogy mint tanítók vagy előadók az iskolán kívül eső oktatás főiskolai tagozatának tanítói munkásságában részt vehessenek (35. §).² Míg a legalsóbb tagozatán

¹ Mennyire más felfogásra vall a Berliini Humboldt Akadémie az ő tudományos estélyeit szervező elveiben, *Akadem. Revue* III. 288 l.), melyeket eszményi fölfogásuk miatt a fennforgó kérdésre vonatkozó aláhuzásával itt is közlök.

² Möglichste Universalität der Wissensgebiete ohne Ausschluss der politisch en religiösen und sozialen Streitfragen der Gegenwart, dazu objective wissenschaftliche Behandlung vielmehr erst recht Bedürfniss und Aufgabe ist.

(népakadémia) sem taníthat más, mint diplomás ember, a ki tanítási képességét oklevéllel igazolja (16. §.) E szűkkeblű diplomás, privilégiumszerű tanítóskodással szemben éppen a „szabad tanítás“ terén hangsúlyozzuk e tanítás szabadságát; és szívesen visszahelyezkedünk a min agyon is szabadelvű, haladó korunkból az e tekintetben sokkal nagyobb elfogulatlansággal gondolkozó középkorba, nevezetesen III. Sándor pápa szellemébe, a ki a *scientia litterarumot* első sorban *Donum* deiként megvédte s kimondta, hogy arról, ki tanítani akar nem a tanításra való képessége, hanem arra való képtelensége bizonyítandó be. Ezért is egyszerű feleletünk, hogy minden diplomától, tanításra való jogosultságtól menten taníthat, tarthat előadást az, a kit erre az ügyet rendező bizottság felkér. Hogy mily alakban teszi ezt a bizottság ez egészen az ő dolga.

Az bizonyos, hogy különösen félreeső vidéki városokban hiánya fog mutatkozni oly tanerőknek, a kik az ipari, kereskedelmi szakképzés ügyét, de azután az általános műveltség érdekeit is képesek lennének szolgálni. Ily városok igen természetesen a kerületi központhoz fordulnak. Ha ez is kellő számú erők hijában van, fordulhat egyik kerület a másikkhoz is. Ezért indokoltnak találjuk, hogy nálunk is megalakuljon az írók és előadók oly központi szövete, mint a minő Németországban Darmstadt központtal létesült s a melyre már 1897-ben figyelmeztetett minket az ügy körül nagy érdemeket szerzet *Berzeviczy Albert*.

Tagadhatatlan azonban, hogy a tanerők nyújtása dolgában igen sokat tehetne közvetve államkormányunk és pedig nevezetesen az által, ha nem a diplomára, hanem a *tovább képezésre*, a folytonos tanulásra, tanulmányozásra fektetné a fősúlyt.

Ezért kellene az államnak létező tanító- és tanárképző intézetein esti, de különösen szünidei kurzusokat rendezni, melyeket a hivatásszerű tanerőkön kívül bárki is látogathatna, a melyeken a szabad tanítás tárgyára és az alsóbb fokon a tanítás módszerére való tekintettel előadások, gyakorlatok volnának tartandók. Igen természetes, hogy a községi fokozaton nagyon is tekintetbe jő az anyag közlésének helyes módszere s viszont igen természetes, hogy a főiskolai folyamokon csak is a tárgy termé-

² *Keine dogmatisch-autoritative, sondern entwickelnd kritische Methode verbunden mit Anschaulichkeit und Anregung zur Selbstthätigkeit der Hörer, wodurch allein das selbstständige Druken und Handeln gefördert wird.*

⁴ *Vollständige Lehr- und Lernfreiheit für beide Geschlechter, keine Zurückweisung oder gar Ausschliessung geeigneter Lehrkräfte oder bestimmter Richtungen, als regelmässige Hörgebühren, Erlass derselben für Unbemittelte.*

⁵ *Unabhängigkeit von Staat, Kirche und anderen öffentlichen Institutionen, organische Selbstverwaltung unter Mitwirkung beteiligter Volkskreise. Ld. Paedagogical dolgozatok I. 246 l.*

szete és semmi más nem, szabja meg az előadás módját. Amott módszeri, itt tudományos kérdések uralkodnak; amott a leendő hallgatókra, itt csak a tantárgy természetére ügyelünk; amott a kész és a gyakorlati életben alkalmazható ismeretre, itt az alakuló, fejlődő problémára, annak tudományos, öncélú megoldására tekintünk.

Ha az ismeret nem csak vizsgára preparált, hanem élő ismeret, tehát személyiségünkkel összeforott, akkor benne van az ismeretben a növekedésnek, a terjesztésnek ereje is.

Ily életteljes, erős ismeret keltésére és fejlesztésére valók nevezetesen a szünidei tanfolyamok. Ebből a körből nőnek ki majdan a szabad tanítás erői, apostolai, kik újra bebizonyítják majd e téren is, hogy nem az intézményre, hanem a személyiségre alapítsuk az ügy sikerét.

Schneller István.